

Uvod*

Pedestih godina nakon Drugog svjetskog rata dolazi do snažne ekspanzije društvenih znanosti, a u njoj sociologija zauzima naročito istaknuto mjesto. Jugoslavenska je sociologija pratila opću dinamiku ovoga razvoja sa manjim zakašnjenjima i nekim svojim posebnostima. Bitna je karakteristika ovoga razvitka što se sociologija pretvara od prvenstveno akademske u društveno-istraživačku disciplinu, što svoj teorijski sadržaj nadopunjava veoma energično i empirijsko-metodološki, te dolazi do razvitka mnogobrojnih istraživačkih postupaka, tako da njen sintetički karakter dobiva sada i izrazito analitički, teorijski i praktički vid, s obzirom na sve veću društvenu primjenu njenih rezultata.

Ekspanzija je društvenih znanosti u vezi s onim društvenim promjenama u strukturi društvenih zanimanja, koje se danas smatra »prelazom iz industrijskog u postindustrijsko društvo«, to jest sa sve većom ulogom tercijarnih i kvartarnih zanimanja u analizi, kontroli i planiranju društvenih procesa. Nema sumnje da je suvremeno društvo postalo mnogo složenije, da između njegovih dijelova postoji sve veća međuzavisnost, te da je sam ubrzani razvoj, pod utjecajem tehnologije i znanosti, nametnuo potrebu da se društveni procesi predviđaju i planiraju. Starija sociologija, koja je društveni sistem najviše tumačila iz perspektive prošlosti, sad je obavezna da to čini iz perspektive budućnosti. To znači da se i svjesna intervencija čovjeka u organizaciji društvenih procesa znatno povećala, a njihova je priroda tražila da se to ne radi toliko u ime proizvoljnih političkih ili ideoloških razloga koliko na temelju znanstvenog izučavanja društvene organizacije i zakonitosti njenih promjena. Ne samo da se povećala složenost i međuzavisnost društvene organizacije već i čitavih društvenih sistema u planetarnim razmjerima.

Došlo je do veće diferencijacije između političkih sistema, posebno između kapitalističkih i socijalističkih, ali istovremeno između industrijski razvijenih zemalja i onih koje su nakon dekolonizacije pošle putem ubrzanog industrijskog razvitka.

Tako se pred društvene znanosti, a posebno pred sociologiju, nametnuo zadatak da izučava različite oblike društvene organizacije i društvenih sistema, kao i s njime povezane društvene prakse. I to ne samo u njihovoj **vremenskoj dimenziji**, s obzirom na nastanak i razvitak, već i s obzirom na njihovu **prostornu koegzistenciju**, međusobne utjecaje, antagonizme ili kooperaciju.

Sociologija je morala ukazivati u čemu se oni razlikuju a u čemu približuju, na koji način valja poštivati njihove posebnosti kako bi se izbjegli suvišni sukobi i opasnost novog rata.

Njena je uloga bila da različite ideološko-političke propagandne stavove svede na njihovu pravu mjeru i dovede u vezu sa stvarnim funkcioniranjem

* Tekst napisao Rudi Supek

društva. Na taj je način ona naviknula društvenu svijest da u različitosti društvenih sistema i praksi ne vidi opasnost za vlastiti opstanak. Iako je sociologija ovu ulogu imala već i u prošleme vijeku, njezin racionalizam i objektivnost dobili su još veće značenje u modernome svijetu daleko više nabijenom proturječnostima, neprijateljstvima, različitim vrijednosnim sistemima i nerazumijevanjem, ali koji istovremeno postaje sve više zavisan u svojoj cjelini. Zaostrenost i kritičnost nekih društvenih tokova stavile su sociologa pred veću društvenu odgovornost nego što ju je on ikada imao u ranijim fazama društvenog razvoja.

Sociologija se, slično kao povijest ili etnologija, bavi istraživanjem društvene **cjeline**, a ne samo nekim posebnim vidovima društvenog života. Međutim, ono po čemu se ona razlikuje od povijesti ili etnologije, jest upravo **cjelovitost** društvene cjeline, za ono što određuje društvenu cjelinu, što je održava ili razara, što je uspostavlja ili poništava, što je koči ili napreduje u daljem razvoju. Danas, kad se mnogo govori o integracionim ili dezintegracionim procesima u društvu, sociologija je najprije pozvana da utvrdi stvarnu prirodu ovih procesa.

Stoga uloga sociologije, a prema tome i poziv samih sociologa, nije prosto, kao što se još pokatkad može čuti, da zamijeni neznanstvene oblike društvene svijesti (religijske, ideološke) znanstvenima, to jest da djeluje samo **prosvjetiteljski**, već je njena uloga da na osnovu znanstvenih analiza predlaže društvu praktičko rješavanje društvenih problema, skladnije odvijanje društvenih procesa, bolju integraciju pojedinaca u društveni život. Njena je uloga u suvremenom društvu eminentno **organizatorska**. Ovaj momenat valja naglasiti, jer se još često susrećemo s onim dogmatskim stavovima koji vide u sociologiji samo jedan oblik »laičke ideologije« ili »apstraktnog humanizma«. Činjenica je, da danas već i u zemljama »realnog socijalizma«, gdje je dogmatski stav prema sociologiji dugo prevladavao, danas sazrijeva svijest da se ne može zamisliti racionalna i efikasna proizvodna organizacija bez pomoći sociologije. Iako se u ovom slučaju radi vjerojatno o jednom čisto političko-pragmatičkom odnosu, ipak ga valja uzeti kao korak naprijed s obzirom na stari dogmatski stav.

To je razlog zašto su se u svijetu naročito razbuktala sociološka istraživanja od polovine ovoga vijeka, zašto su postala nezaobilazni element znanstvene dokumentacije i društvene praktičke akcije. Dok se nekada društvena uprava svodila na popis poreznika, utvrđivanje visine državnog dohotka i njegove raspodjele, danas ona obuhvaća evidentiranje, analizu i akcione programe za sve sektore društvenog života. Predviđanje i planiranje društvenog razvoja postalo je imperativ moderne uprave, a istraživanje »ljudskog faktora« jedan od bitnih elemenata društvenog usmjeravanja.

Upozoravamo na ove momente samo zato da bismo utvrdili kako sociologija nije samo **akademska znanstvena disciplina** već i **istraživačka i praktičko-organizatorska primijenjena znanost**.

Ovaj je dvojaki karakter sociologije postavio pred nju niz pitanja o odnosu **teorije i empirije**. Problem je riješen, u najširem vidu, tako što je ukazano da bez teorije nema valjanih empirijskih istraživanja, a bez empirijskih istraživanja nema plodne teorije. Uska povezanost teorije i empirijskih istraživanja ostala je paradigma sociološke znanosti. Iako ovaj odnos ne predstavlja za sociologe neki posebni problem, upozoravamo na njega, jer kod nas, kao i u drugim zemljama istočno od nas, nije sasvim istrebljena dogmatsko-

-birokratska tendencija da se sociologija svede na empirijska istraživanja, bez teorijske nadgradnje, a da se teorija zamijeni jednom državnom ideologijom, koja je jedina mjerodavna da određuje i vrednuje što je u empirijskim istraživanjima »tačno« a što »netočno«! Birokratsko-monopolistički mentalitet uvijek će nastojati da degradira sociologiju na prizemni empiricizam, a sociološku teoriju na doktrinarstvo. Uostalom, dogmatskim doktrinerima nije sociologija potrebna niti kao društvena teorija niti kao društvena empirija! Birokratski dogmatici, slično primitivnom animizmu, vide svagdje na djelu svoju »vlastitu volju«, bilo da se radi o prošlim, sadašnjim ili budućim društvenim procesima, a ta »volja« je uvijek »ispravna« i »nepogrešiva«. Ako se društveni procesi ne odvijaju prema očekivanjima ove »volje«, tada su očito na djelu neke »neprijateljske sile«, koje su teološke nazive zamijenile političkima! Često se pitamo, kad se susrećemo s ovakvom logikom, hoće li doskora i u sociologiji ovakve zemlje doći do »kopernikanskog obrata«?!

Danas se više ne postavlja pitanje nekog »imperijalističkog položaja« sociologije među drugim društvenim znanostima, iako će ona uvijek težiti jednom sintetičkom obuhvatu društvene spoznaje. Društvene znanosti u mnogo čemu problematski se uvjetuju, iako imaju svoj posebni predmet izučavanja i svoju posebnu metodologiju. Tako je nemoguće potpuno izučavati jednu znanost, sociologiju ili lingvistiku, bez odnosa s historijom, društvenom strukturom, pa čak i s biologijom. Bilo bi sasvim pogrešno zapuštati jednu znanost za račun druge, kad se radi o rješavanju konkretnih znanstvenih zadataka. Francuski etnolog Godelier kojemu je povjerena izrada programa znanstvenog planiranja društvenih znanosti, upozorava: »Iz fundamentalno epistemoloških razloga nemoguće je da bi se neka posebna društvena znanost mogla razvijati sama i na štetu drugih, pa je zato potrebno, u izboru znanstvene politike, bdjeti nad komplementarnim razvojem i recipročnom razmjenom svih disciplina.«

»Trebalo upozoriti na opasnost da neka društvena znanost dobije privilegijani društveni položaj pod izgovorom da više odgovara društvenim zahtjevima« (1982).

Složenost društvene problematike nalagala je sociolozima izvjesnu specijalizaciju, naročito u vezi s istraživanjima. Tu se odmah postavilo pitanje ne ide li ovakva specijalizacija na štetu opće teorijske izobraženosti sociologa, na štetu njihova teorijskog mišljenja i uopćavanja?

Ovaj se problem postavio i u nekim drugim znanostima (medicina, tehnika, itd.), pa se istraživala znanstvena uspješnost »**generalista**« i »**specijalista**«. Istraživanja su pokazala da »generalisti« pokazuju veću sposobnost prilagodbe novim problemima i veću inventivnost u rješavanju novih problema, ali i da su »specijalisti« uspješniji u rješavanju konkretnih i posebnih pitanja. Odgovor je na ovu dilemu bio: valja obrazovati kadrove u smjeru »generalista«, to jest teorijski što šire, ali im valja omogućiti specijalizaciju u vezi s konkretnim poslom.

Postoji, dakle, neka međuzavisnost između opće teorijske i specijalizirane obrazovanosti, te bi ideal bio da je svaki sociolog podjednako dobro obrazovan u opće-teorijskoj kao i u specijalnoj problematici (gdje pod specijalnom problematikom naročito mislimo na ona područja u kojima je praktična intervencija sociologa najveća: industrijska sociologija, urbanizam, ekonomska sociologija, društvena patologija, itd.).

U okviru ove problematike je također upozoreno da granice među pojedinim područjima nisu tako važne, ako postoji **zajednička metodologija** istraživanja ili mišljenja.

Naime razlike po predmetnom sadržaju u načinu mišljenja, s obzirom na logiku same analize predmeta, imaju uvijek manju ulogu nego razlike u metodologijskom mišljenju. Na primjer, razlike između industrijske i urbane sociologije po predmetu su značajne, ali po metodologiji nisu. Nasuprot tome, razlike između industrijske sociologije i sociologije radničkog pokreta po predmetu nisu velike, ali su veoma značajne u metodološkom pogledu, ako se socijalni pokreti razmatraju prvenstveno s gledišta historijsko-komparativnih metoda.

U okviru ovog razmišljanja došlo se i do zaključka da je za temeljitu izobrazbu sociologa potrebno razvijati opće teorijske sposobnosti mišljenja (s osloncem na filozofiju), a u metodološkom opće analitičke sposobnosti (s osloncem na logici). Ljudske sposobnosti se uvijek razvijaju ako se od nižih funkcija ide prema višima ili od konkretnih prema apstraktnijima. Najveća opasnost leži u tome ako se mišljenje zadržava na istoj razini, u istome okviru, čemu teži plitki empiricizam ili plitka faktografija (gomilanje činjenica po logici Readers Digesta, što je postala jedna od bolesti naše suvremene pedagogije). Bitno je da pojedinac uđe u **logičku i teorijsku strukturu jedne znanosti**, a njenim činjeničnim bogatstvom će zatim veoma lako ovladati.

Sociologija nije samo znanost koja stvara kadrove predviđene da se bave analizom društvenog razvoja, već se ona mora baviti i problemima **kadrovske politike** u društvu uopće, to jest stvaranjem kadrova, odnosno njihove upotrebljivosti, koji danas u društvu imaju sve veću ulogu i u kvalitativnom i kvantitativnom pogledu. Razumije se da je ona stoga pozvana da riješi prvenstveno problem vlastite kadrovske politike.

S obzirom na razvitak tercijarnih i kvartarnih sektora u društvu kao bitnih za progresivni razvitak i povećanje produktivnosti rada, to jest, s obzirom na sve veću količinu visoko-kvalificiranih stručnjaka u društvu, sociologija je prisiljena da razinu svojih kadrova prilagodi društvenim potrebama. Ona je to veoma rano shvatila i poduzela potrebne korake u tom smjeru. Jedna od prvih mjera je bila prilagođavanje samog **systema obrazovanja potrebama visoko-obrazovanih sociologa**.

U tom vidu uočeno je da stara organizacija stvaranja visoko-obrazovanih stručnjaka po fakultetima ne odgovara. Zašto? Uz fakultete ili, neovisno o njima, stvarana je mreža istraživačkih instituta, u kojima se vršila istovremeno fakultetska nastava i sama znanstvena istraživanja. To je tražilo novi oblik organizacije. U tom je vidu stvorena ustanova »trećeg stupnja«, to jest obrazovno-znanstvena ustanova iznad razine samih fakulteta. (U Francuskoj već pedesetih godina dolazi do reorganizacije »Ecole pratique des Hautes Etudes«, a u SAD do fakulteta na razini postdiplomskih studija). Dolazi do stvaranja znanstvenih i nastavnih kadrova koji djeluju znanstveno-istraživački i nastavno isključivo na »trećem stupnju«, to **jest na postdiplomskoj razini**. Bilo je jasno da fakulteti ne mogu na sebe preuzeti **specijalizaciju kadrova koja se vrši uz istraživački rad**, pa da su za to potrebne posebne ustanove koje će se isključivo posvetiti postdiplomskom studiju i istraživačkom radu.

Tri etape u razvitke jugoslavenske sociologije

a) **Stvaranje institucionalnih osnova šezdesetih godina** — Napuštanje ideje da je dijalektički materijalizam oblik marksističke sociologije, i prihvaćanje

da ona predstavlja fundamentalnu društvenu znanost poput ekonomije, historije, etnologije i drugih, dovelo je do odvajanja sociologije od filozofije s kojom je do 1959. tvorila zajedničko udruženje. (Ovaj oblik organizacije zadržao se sve do naših dana samo u SR Makedoniji i u autonomnoj pokrajini Kosovu). Na istovremenom godišnjem sastanku Filozofskog i Sociološkog društva na Bledu 1960. došlo je do obračuna sa teorijom odraza kao epistemološkom bazom Staljinove verzije marksizma-lenjinizma, a time su ujedno otvorena vrata nedogmatskom i samostalnom razvitku, jer su se dogmatski elementi povukli (doduše u partijske redove) i nisu predstavljali veću zapreku u znanstvenom i javnom životu inteligencije.

Nakon formiranja prvog sociološkog odsjeka u okviru saveznog Instituta za društvene znanosti u Beogradu dolazi ubrzo do stvaranja socioloških odsjeka s potpunim programom za obrazovanje sociologa i socioloških instituta u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani, a doskora i u Sarajevu i drugim univerzitetskim središtima. Iako je sociologe za empirijska znanstvena istraživanja trebalo tek obrazovati, na teorijskom području postojala je dosta široka baza, koju su predstavljali kadrovi koji su dotada predavali marksizam. Postojao je u to vrijeme veoma širok interes za funkcioniranje novog sistema radničkog samoupravljanja, na čijem su istraživanju radili već psiholozi i ekonomisti, pa je bilo relativno lako uključiti u ta istraživanja i sociologiju. (Na Svjetskom kongresu za primijenjenu psihologiju u Ljubljani 1964, kojemu su prisustvovali istaknuti znanstvenici poznate Mičigenske škole (Seashore, F. Mann, Tannenbaum), a koji su kasnije imali znatan utjecaj na istraživanja participacije i samoupravljanja u Jugoslaviji, R. Supek je mogao navesti nekih sedamdeset istraživačkih radova dotada već provedenih na području industrijskih poduzeća i radničkog samoupravljanja, pretežno sa strane psihologa).

Na području empirijskih istraživanja i metodologije istraživanja jugoslavenska sociologija mogla je u to vrijeme, zahvaljujući otvorenosti naše zemlje prema vanjskim iskustvima, da uživa pomoć inozemnih sociologa, kao što su J. Šćepanski, A. Meister, A. Tannenbaum, V. Ahtik i drugi. Jugoslavenski sociolozi imali su mogućnosti za široku razmjenu znanstvenih iskustava i ličnu izobrazbu sa sociolozima iz najrazvijenijih znanstvenih sredina, jer je znanstvena politika zemlje u to vrijeme nastojala što prije presaditi u našu zemlju iskustva razvijenih zemalja. Nema gotovo istaknutijeg sociologa koji u tom periodu nije uživao neku stipendiju za usavršavanje u inozemstvu. Bila je to dragocjena pomoć našoj sociologiji, i ona je u tom periodu krenula zaista velikim koracima prema evropskoj razini.

Na teorijskom se području nastojalo dostignuće sociologije kao znanosti uvesti u krug marksističke teorije, pa se u tom periodu pojavljuju zanimljivi pokušaji pisanja sistematske sociologije, što je bilo ne samo potreba univerzitetske i srednjoškolske nastave, već i nastojanje da se sociologija osvijetli s marksističkog gledišta, i na taj način potisnu raniji udžbenici iz dijalektičkog materijalizma. U tom vidu valja naročito istaknuti udžbenike R. Lukića, J. Goričara i A. Fiamenga. Nakon ovih prvih pionirskih udžbenika iz sistematske sociologije pojavljivali su se kasnijih godina i mnogi drugi. To je bila znatna pomoć u organiziranju nastave po novoosnovanim odsjecima za sociologiju i za formiranje kadrova za sociološku nastavu. Nije potrebno dodati da je izlaženje iz dogmatskih okvira dijamata jedan misaoni i znanstveni proces u kojem su neki uspješnije a drugi manje uspješno napredovali.

b) **Nepovoljni uvjeti razvoja sedamdesetih godina** — Veliki elan kojim je započeo razvitak sociologije šezdesetih godina, tako da smo najrazvijenijoj

sociologiji među istočnim zemljama, Poljacima, govorili da ćemo ih »doskora dostići i prestići«, sukobio se sedamdesetih godina sa nepovoljnim političkim tendencijama koje su se krajnje negativno odrazile na razvitak sociologije. Prije svega, početni elan je splasnuo, a institucionalna je osnova došla, usprkos stvaranju socioloških kadrova, do stagnacije, jer se birokratska »atomizacija« društvenog sistema, zatvaranje društvenih pa i znanstvenih djelatnosti u okviru pojedinih republika negativno odrazilo na inače malobrojne sociološke kadrove, koji su izgubili potrebnu koordinaciju u administrativnom, finansijskom i društveno-profesionalnom pogledu. Birokratsko dogmatski elementi, koji su u prethodnoj fazi bili donekle ušutkani, sad se ponovno mobiliziraju, pa dolazi do napada i represivnih mjera protiv niza istaknutih sociologa. (Tako je pod firmom hajke na »praksiste« njih dvadesetak uklonjeno s fakultetskih katedara.) Naročito su u tom pogledu bile pogođene katedre u Beogradu i Ljubljani, iako su represivne mjere u različitim oblicima pogađale čitavo znanstveno područje.

Znanstvene i političke analize toga razdoblja (posebno Kraigherove komisije o »Dugoročnom programu stabilizacije«) upozorile su na niz »dezintegrativnih procesa« u jugoslavenskom društvu, od kojih ćemo spomenuti samo najtipičnije, to jest one koji su se neposredno odrazili na položaj društvenih znanosti i posebne sociologije u našem društvu. (Upozoravam na materijale koji su objavljeni povodom kongresa sociologa u Portorožu 1983. o »integrativnim i dezintegrativnim procesima u jugoslavenskom društvu«.)

Procesi decentralizacije u smjeru takozvanog »policentričnog« ili »republičkog etatizma« odrazili su se negativno i na djelovanje sociologa u organizacionom (slabljenje JUS-a u prilog republičkih udruženja, pomanjkanje koordinacije u djelovanju na jugoslavenskom planu), znanstvenom (iščežavanju jugoslavenskih projekata, a time i komparativnih istraživanja na inter-republičkom planu) i finansijskom pogledu (ukidanje saveznih budžeta). U skladu s duhom organizacije nastojalo se i sama republička društva još više »decentralizirati« nastojanjem da se ona organiziraju na regionalnoj, pa čak i na općinskoj osnovi, pa da u ime »direktne demokracije« uvedu indirektno predstavništvo pomoću delegata i na taj način paraliziraju aktivnost širokog članstva na godišnjim skupštinama udruženja. No, najnegativnija pojava, koju Kraigherova komisija ističe kao bitan elemenat, bilo je uplitanje političkih faktora u područje samoupravljanja, što je išlo sve do određivanja personalne politike. Tako su partijski forumi (na pr. sekretarijat CK SKJ) pomoću »partijskih aktiva« intervenirali u djelovanje socioloških udruženja i njihovo slobodno biranje vlastitih predstavnika. (Na primjer, po direktivi iz Beograda došlo je do smjenjivanja predsjednika JUS-a 1976. g.). Treba, međutim, reći da su sociolozi pružali otpor takvom uplitanju i bili napadani ne samo kao pojedinci, već i kao čitava znanstvena oblast! Pokušaji da se sroza ugled udruženja stvaranjem »strukovnih disidenata« — pojedinaca koji su pljuvali na vlastitu struku i njene najuglednije predstavnike — nije dao veće rezultate među sociolozima, jer su takvi »strukovni disidenti« ostali iznimke među sociolozima. Ipak je, uslijed mehaničke primjene rotacije sjedišta i rukovodstva JUS-a, došlo do paraliziranja rada socioloških udruženja na jugoslavenskom planu. (To je bio naročiti slučaj kad je sjedište otišlo u Sarajevo i Skoplje, iako se »odozgo imenovani« predstavnik makedonskog udruženja unaprijed ispričao za svoj nerad, budući da je bio imenovan za predsjednika JUS-a protiv svoje volje). Danas je općenito osuđeno negativno djelovanje takve

»ideološko-političke prakse« u radu znanstvenih i strukovnih udruženja; ipak valja reći da još uvijek nisu uklonjene sve negativne posljedice takve prakse.

Već od polovine sedamdesetih godina počinje se osjećati ekonomska i društvena kriza u znanstvenom i istraživačkom djelovanju društvenih znanosti. Budžeti se smanjuju, a time i znanstvena infrastruktura slabi (biblioteke, znanstvena dokumentacija i veze s inozemstvom uopće). Pojavljuje se lov za istraživačkim projektima, a to jača ne samo utjecaj političke hijerarhije u znanstvenoj oblasti, već i same znanstvene hijerarhije u pojedinim ustanovama. Uobičajena demokratska praksa odabiranja i konzultiranja najsposobnijih i najuglednijih dolazi sve više u pitanje i praktički se ukida. Znanstveni se rad svodi na goli empiricizam i znanstveni minimalizam. Društvene faktore takav trend ne smeta. Naprotiv, izgleda da ga oni svesrdno pomažu, jer je već i u društveno-političkim organizacijama negativna selekcija kadrova uzela velikog maha. Stari se staljinistički ili kominternski permanentni sukob između partijske birokracije i inteligencije odrazio neminovno i na društvenim znanostima, pa su naročito filozofija i sociologija predmet stalnih napada. (Stručna udruženja ekonomista također tvrde da se njihova mišljenja ne uzimaju u obzir!).

Istini za volju valja reći, da usprkos izrazito negativnom trendu u odnosu na znanost, zahvaljujući samim sociolozima i njihovim osobnim vezama s uglednim sociolozima u svijetu, jugoslavenska sociologija u tom periodu bilježi nekoliko međunarodnih uspjeha. Tako je znanstvena grupa »Čovjek i sistem« organizirala Prvu Internacionalnu konferenciju o participaciji, radničkoj kontroli i samoupravljanju u Dubrovniku 1972.; ona je naišla na veoma dobar prijem u redovima stručnjaka u svijetu koji se bave tom problematikom, pa je njih više od 200 sudjelovalo u njenom radu. Organizatori su uspjeli objaviti u 6 knjiga materijale konferencije na engleskom i francuskom jeziku, pa je ona doprla u mnoge znanstvene ustanove i biblioteke u svijetu. Zato je 1977. održana i Druga konferencija u Parizu (što je bio povod za organiziranje međunarodnog centra CICRA u Parizu posvećenog toj problematici). Nažalost, treća Internacionalna konferencija koja se morala održati u Meksiku 1982. naišla je na organizacione poteškoće, i nije održana. Organizatori konferencije u Dubrovniku inicirali su osnivanje međunarodnog centra za istraživanje i koordinaciju iz istog područja. Međutim, tu je inicijativu preuzeo Savez sindikata, pa je takav centar osnovan u Ljubljani, ali više kao državno-administrativno nego kao znanstveno tijelo. Nije potrebno reći da je konferencija u Dubrovniku, kao i ona u Parizu poslužila afirmaciji naših mladih kadrova u sociologiji, ali ujedno i ideji samoupravljanja kao dijela jugoslavenskog sistema.

U tom razdoblju pomoć našoj sociologiji pružaju razne istaknute inozemne sociološke ustanove, univerziteti i sociolozi. Posebno valja istaknuti pomoć koju su nam pružali predstavnici Internacionalne asocijacije za sociologiju (ISA) — J. Šćepanski, T. Bottomore, U. Himmelstrand, kao i predsjednik Istraživačkog savjeta u ISA, A. Touraine, dajući stipendije mlađim sociolozima za sudjelovanje na kongresima, povezujući ih s istaknutim stručnjacima iz drugih zemalja. Tako je na pr. osnovan 1978. na kongresu u Uppsali, uz podršku grupe uglednih inozemnih sociologa i predsjednika Istraživačkog savjeta, A. Tourainea, **Istraživački komitet za participaciju, radničku kontrolu i samoupravljanje**. Iako je inicijativa za osnivanje tog komiteta potekla od R. Supeka, valja prije svega zahvaliti ugledu i velikom zalaganju Veljka Rusa što se ovaj istraživački komitet, koji održava svake godine međunarodne kon-

ferencije, ističe svojim radom između tridesetak istraživačkih komiteta ISA iz drugih socioloških područja. Upravo zahvaljujući osobnom zalaganju naših vodećih sociologa, a i mnogih mlađih, kao i očitim simpatijama koje su uživali u sociološkim krugovima, naša sociologija, usprkos negativnom trendu u našoj zemlji, uspjela je sačuvati svoj status na internacionalnom planu, ali, nažalost ne i unaprijediti ga.

Kao paradoksalnu situaciju iz tog perioda moramo navesti i problem normalne suradnje sociologa s njihovim kolegama u inozemstvu, što je inače dio znanstvene politike svake zemlje. Došlo je do očitog kočenja i onemogućavanja takvih veza sa strane naših administrativnih ustanova. Financijska pomoć za stručno usavršavanje i literaturu dolazila je našim sociolozima uglavnom izvana. Tako je, na primjer, održan na kongresu u Torontu 1974. sastanak znanstvene američke agencije IREX i predstavnika evropskih istočnih zemalja (SSSR-a, Poljske, DDR-a, Čehoslovačke, Rumunjske, Bugarske i Jugoslavije, posljednju je predstavljao R. Supek). Na tom sastanku svi predstavnici istočnih zemalja bili su jednodušni u isticanju potrebe da znanstvene veze između SAD i njihovih zemalja valja unaprijediti, dalje razvijati razmjenu stručnjaka i znanstvenih iskustava, što je bilo u duhu Brežnjevljeve politike znanstvenog otvaranja prema Zapadu. Međutim, istodobno u samoj Jugoslaviji, jedan istaknuti idolog, već pokojni B. Z., javno je govorio da treba naše sociologe slati na specijalizaciju u istočne zemlje, a ne na Zapad! Da bi se tako učili sociologiji »iz druge ruke« — dakako!

c) **Period društvene krize i ožvljavanja sociologije osamdesetih godina** — Da bi se oslobodila političke manipulacije podvajanjem društava i njihovih republičkih ili lokalnih odnosa u cilju njihove stručne i društvene dezintegracije, odlučeno je da JUS preuzme tip organizacije koji provodi i ISA, koja razlikuje plan nacionalnih predstavništava od univerzalne organizacije same znanosti, to jest administrativno reprezentativno upravljanje po članicama-nacijama od rukovođenja pojedinim znanstvenim područjima koja ostaju strogo univerzalna, to jest internacionalna, s individualnim a ne nacionalnim članstvom. Tako u ISA Upravni odbor sačinjavaju predstavnici pojedinih **nacija-država**, učlanjenih kolektivno u ISA, a pojedinci-znanstvenici se organiziraju kao **pojedinci** po Istraživačkim komitetima (kojih ima oko 35), čiji sastav je nužno internacionalistički i koji samostalno, bez ikakve kontrole sa strane Upravnog odbora, biraju svoje rukovodstvo. Tako je znanstveni rad po Istraživačkim komitetima sasvim odvojen od Upravnog odbora, koji inače rukovodi općom politikom samog udruženja ali ne dira u znanstvene odnose i diskusije pojedinih istraživačkih komiteta. Upravni odbor samo potvrđuje one istraživačke komitete koje je potvrdio prethodno sam Savjet istraživačkih komiteta. Na taj način ISA je istodobno savez socioloških udruženja (neke nacije imaju i po nekoliko nacionalnih udruženja učlanjenih u ISA) i zajedničko udruženje svih sociologa bez obzira na nacionalnu, odnosno državnu pripadnost. Dodajmo da ISA priznaje i individualno članstvo, a ne samo kolektivno. Na taj način nije samo priznat univerzalni karakter znanosti već je i zajamčena puna samostalnost znanstvenog rada bez obzira na to kavom se znanstvenom politikom rukovode pojedina nacionalna udruženja u odnosima s drugim nacionalnim udruženjima. Bitno je u takvoj organizaciji, da se ne može dogoditi da bi jedno nacionalno udruženje, ako je slučajno došlo u ruke neodgovornih ili politiziranih elemenata, sabotiralo znanstveno sudjelovanje u ISA svojih vlastitih članova koji žele normalno sudjelovati u znanstvenim

vezama i odnosima na međunarodnom planu. Takav oblik organizacije ISA prihvatila su i sva sociološka udruženja iz socijalističkih zemalja bez obzira na činjenicu koliko su u pojedinim fazama svojega rada bila izložena političko-ideološkim pritiscima u vlastitoj zemlji.

Prihvatanje ovakve organizacije i JUS-a na godišnjoj skupštini u Porto-rožu 1983. uklonilo je mnoge negativnosti što su se očitovale sedamdesetih godina u radu JUS-a.

Međutim, neki sociolozi u Jugoslaviji još uvijek ne razumiju značenje ovakve organizacije za očuvanje samostalnosti znanstvenog rada, pa se tako dogodilo da Sociološko društvo Hrvatske na posljednjoj godišnjoj skupštini 1986. donese na brzinu jedan statut u kojem se ukida ne samo autonomija društva u odnosu na Socijalistički savez već i samostalna organizacija stručnih sekcija. Očito je da bi rukovodstvo JUS-a moralo još jednom objasniti čitavome članstvu zašto su sprovedene reforme statuta u duhu ISA. (Spomenimo i to da je predsjednik Upravnog odbora JUS-a organizirao stručni sastanak 1985. a da uopće nije konzultirao Savjet stručnih sekcija, što je predstavljalo očito narušavanje samog statuta). Nužno je da svi članovi JUS-a, koji je također savez većeg broja nacionalnih udruženja, shvate što znači njegova sadašnja organizacija u cilju očuvanja samostalnosti znanstvenog rada i normalnih znanstvenih veza među članovima udruženja, bez obzira kojemu nacionalnom udruženju pripadali.

Osamdesetih je godina proklamirana javno ekonomska kriza naše zemlje, dok se društvena kriza smatra spornom, iako se u Dugoročnom programu ekonomske stabilizacije jasno govori o političkim faktorima koji su intervenirali u ekonomskoj politici. Ta se kriza očituje prije svega u pomanjkanju financijskih sredstava za dugoročnija i obimnija sociološka istraživanja, tako da se trend »lova na istraživačke narudžbe« nastavlja, a znanstveni se rad svodi na »naučni minimalizam«. Struktura znanstveno-istraživačkog rada očito se kvari, odnosno nužno degradira kako po kvaliteti samih istraživačkih projekata, tako i po personalnom sudjelovanju sociologa u znanstvenom radu, kojemu manjka potrebna komunikacija između samih znanstvenih kadrova. Zanimljivo je da u tom razdoblju, koji je počeo polovinom sedamdesetih godina u Francuskoj, Godelier konstatira jedan proces koji je sličan onome što se zbiva i u našoj zemlji: »Vidjeli smo tada kako započinje proces koji je osudio mnoge istraživače, vezane uz ugovorna istraživanja, na profesionalnu dekvifikaciju. I zbog njih je bila ugrožena i znanstvena vrijednost naučne discipline«. »To se naročito odnosi, produžava Godelier, na sociologiju, na znanost koja je bila mnogo više nego druge prisutna u gotovo svim područjima društvene potražnje, potpomognute od države u vrijeme kad je potonja još povećavala istraživačke projekte da bi dobila nužna obavještenja za upravljanje velikim sektorima društvenog života, gdje se nailazilo na probleme: urbanizam, zdravlje, imigracije, socijalni rad«. Ova konstatacija samo djelomično važi i za našu zemlju, jer se kod nas sa strane državnih, odnosno političkih ustanova (posebno marksističkih centara) pojačava težnja da se od sociologije dobivaju samo empirijski podaci koje bi političke instance zatim »adekvatno« tumačile. Tako je polovinom sedamdesetih godina marksistički centar CK SKJ u Beogradu dao iznimno velika sredstva za sociološka istraživanja u kojima je trebalo da sudjeluju ekipe sastavljene od izvjesnog broja odabranih sociologa i istaknutih političara. Taj pokušaj, kao i neki kasniji, propao je upravo zbog toga što je nastojao ukinuti znanstvenu autonomiju, i »dobro plaća« samo neke sociologe dobrovoljce za takav posao. Ova praksa nastavlja se sve do

danas. Iako je pohvalno da političke organizacije, koje raspolažu znatnim financijskim sredstvima, nastoje doći do obavještenja putem socioloških istraživanja, takva obavještenja imat će vjerodostojan znanstveni karakter samo u onoj mjeri u kojoj će sociolozi na takvim istraživanjima raditi samostalno u okviru vlastitih znanstvenih ustanova, kao što je to uobičajena praksa u zapadnim demokratskim zemljama. Nije potrebno upozoravati da spomenuta praksa »društvene narudžbe« predstavlja oblik korumpiranja sociologa i da pogoduje kako starim birokratskim tako i modernim tehnokratskim tendencijama da se znanost pretvori u neku vrstu »društvenog servisa«.

Međutim, nasuprot ovakvim negativnim tendencijama moramo istaći i mnoge pozitivne pojave koje se javljaju kao reakcija na krizno stanje u našem društvu. Jednu takvu pojavu, kao što je reorganizacija JUS-a, kako ne bi postala predmet političke manipulacije, već smo spomenuli. Druga je nastojanje da se usprkos »republičko-etatističkom«, pa i malograđansko-nacionalističkom zatvaranju u vlastite republičke granice, pojavljuju sve više oblici povezivanja među sociolozima i sociološkim ustanovama (zajedničke konferencije, povezivanje socioloških instituta iz različitih republika, suradnja na zajedničkim projektima, iako su financirani iz republičkih fondova). Raste svijest da se relativno malobrojni kadrovi, kojima raspolaže naša sociologija, naročito u pojedinim specijaliziranim područjima, moraju povezati na jugoslovenskom planu ako žele uspješno odgovoriti na postavljene zadatke. Ista se tendencija pojavljuje i na području obrazovanja socioloških kadrova. Sve se više govori o osnivanju postdiplomskih škola i programa s permanentnim obrazovanjem izvan republičkih granica, dakle na jugoslovenskom planu, iako takve tendencije nailaze još uvijek na nerazumijevanje, pa i na direktne otpore kod političke birokracije. Radi se o zaprekama s kojima će se naša sociologija još dugo sukobljavati. Jedna od težih posljedica za razvoj naše sociologije, koja se još uvijek održava, jest stalno slabljenje, pa gotovo i potpuno iščezavanje veza naše sociologije sa sociolozima iz drugih zemalja. Iako je Jugoslavija poznata kao »konferencijska zemlja«, u pogledu sociologije to se ne bi moglo reći. Za tu granu postoji mali interes i od nje se ne očekuje mnogo. Štoviše, ona je uvijek predmet frontalnih napada (ne pojedini sociolozi ili pojedine sociološke koncepcije, već sociologija kao takva predmet je napada, pa su sociološka udruženja morala posljednjih godina protiv globalnih napada i protestirati).

Naravno, da se u takvoj situaciji nije mogla očekivati neka veća društvena pomoć za skupove na kojima bi učestvovali ugledni vanjski sociolozi. Veze koje su se sačuvala rezultat su osobnog zalaganja i ugleda pojedinih naših sociologa.